

„Apacs indiánok jönnek avantgárd színházat bemutatni a péterváradai várba”

A Mafest vendégeként Újvidéken járt Balázs Attilával
Laskovity J. Ervin beszélget

Egy Óbecse melletti tanyán töltötte gyerekkorának nagy részét. Mikor szétnézett, nem a szomszédok házfalait, hanem minden irányba szabad utat látott. Később maga is az Úton érezte leginkább otthon magát, ezért Kerouac nyomán körbestoppolta Amerikát. Ha meg akar nyugodni, mégis a Tiszára gondol, amit a tanya udvarán lévő hatalmas diófáról fürkésztett gyerekkorában – meséli a *Cuniculus vitae* című visszaemlékezésében Updike újvidéki születésű kollégája, a szintén „nyúlzakértő” író Balázs Attila. Már húsz évvel ezelőtt a behívó (mi más?) elől elmenekült Vajdaságból Budapestre. Mégis egy olyan könyvet jelentetett meg (*Kinek Észak, kinek Dél*, 2008), melyről elmondható: „egy jókora borospalackba zárt, majd a Dunába hajított szöveg ott nyerheti csak el igazi értelmét: Péterváradnál”.

A regényben emlegeti, sőt fejezetcímként is szerepel, hogy a szerbség Újvidéket Duna menti Athénnek nevezi már régóta, utalva a magas szintű kulturális életre. Amikor manapság visszalátogat a szülővárosába, tapasztal-e ebből a kulturális szintből valamit, vagy ez mára felszámolódott?

– Tapasztalok, természetesen. Akármennyire viccelődök, ironizálok vagy néha pellengérré is állítom ezt a várost, találok még itt egy rakás embert a „boldog időkből”, akik a saját létükkel jelzik, hogy valami még létezik ebből a Duna menti Athénságból. Legutóbb is erről győződtem meg, amikor egy nemzetközi írótalálkozón jártam itt. Nagyon erős folyóirat-kiadással találkozom, sok művészeti eseménnyel, sok fesztivállal. Ebbe tágabb értelemben egész nyugodtan beleértem azt is, ami a péterváradai várban történik nyaranta, az Exitet. Ez egy nemzetközileg is izgalmas esemény, hasonló, mint a pesti Sziget. Másrészt mindig meg-

mosolyogtató és kicsit a szánandóság érzését kelti, amikor ilyen nagy neveket osztogatunk. Ennek egy erősen nacionalista vonulata van, ami dühítő ebben a dologban.

A nyulak (fiktív) történelmét feldolgozó Cuniculus című regényét, amit huszonnégy évesen írt, teljesen újszerű könyvként kezelte a korabeli kritika. Ön a műről úgy beszélt, mint aminek van ugyan szerkezete, de ettől függetlenül lehet bárhonnan kezdve olvasni, vége pedig nincs, ahogy egy interjúban mondja: Non Finito. Azért volt újszerű ez a könyv, mert ennyire nyitott mű, vagy másban rejlett az újszerűsége?

– Az újszerűsége szerintem abban rejlett, hogy kitaláltam egy olyan taktikát, amiben nem léteztek a régi irodalomba jól beépült fékek, gát-lások, klisék. Én ezeket nagyon nagy örömmel próbáltam elkerülni valamiféle játékosság irányába. Teljesen pofátlanul, fiatalos hévvel helyeztem egymás mellé a motívumokat. Nem voltam tekintettel semmire, egy néphős partizán történethez odaraktam egy bagatell nyúltörténetet, és a kettő korrespondált. Én ezen röhögtem. Sokat olvastam egyébként arról, hogy például Írországból nagyon sok író számára a Godot komikus mű. Nagyon sok filozófiai magyarázat ragadt rá, de alapvetően egy nagyon röhejes dráma.

Amikor Radics Viktória a pódiumbeszélgetésükben arra utalt, hogy a Kinek Észak, kinek Dél is vicces történelem, akkor mintha ez a jelző nem tetszett volna Önnek.

– Ezt a cirkusz kedvéért csináltam, hogy ne legyen sima egyetértés, kicsit meg is sértődünk kvázi, és hátha így többet is sikerül mondanunk.

Amerikai vonulat

A regényben és az Ön olvasmányjaiban is meglévő amerikai vonulatról kérdezném. Van a Kinek Észak, kinek Délnek egy része, amikor átlépünk az Óceán túloldalára. Ezt úgy tudom, az eredeti kéziratban sokkal bővebben írta meg, de szerkesztői tanácsra egy jelentős részét aztán kihagyták a kötetből. Miért érezte szükségesnek, hogy a többnyire a térségünkben játszódó regény egyszerűen csak átugorjon Amerikába?

– Mindig vonzódtam Amerikához, mert az új világot szimbolizálja. Szeretem azt mondani, hogy a világom szellemi síkon valahol a nagyapám Becse melléki tanyájától az Empire State Buildingig terjed. Amikor fiatalon megragadott az irodalom, akkor – azon túl, amit a magyar irodalomban szerettem – az amerikai beatnikék, Ginsberg és a társasága érdekelték

leginkább. Vagy említhetem Kerouac *Az úton* című regényét, amit akkoriban Bibliaként olvastam, és meg is próbáltam az életemben megvalósítani. Körbeutaztam Amerikát, jórészt stoppal, gyalogosan, autóbusszal. Ez valahogy beletartozott az elképzelésembe arról, hogyan ismerjem meg a világot, és hogyan tudom íróilag kamatoztatni azokat a műveket, amelyek irodalmi nekiveselkedésem előtt megszülettek. Regénytechnikában nagyon sokat tanultam a modern regényekből, például William Faulkner *A hang és a tébolyából*. Sajátos, egészen káprázatos regénytechnikával készült mű, amelynek a tapasztalatait megpróbáltam beleépíteni az írásaimba.

Úgy tudom, Ön volt az, aki a szintén amerikai Ezra Poundot kezdte fordítani és meghonosítani az Új Symposionban. Át is vett tőle egy technikát, melyet így magyarázott: ha egymástól távol eső dolgokat egymás mellé teszünk, abból érdekes dolgok alakulhatnak ki. Tudna erre konkrét példát mondani? Használja még ezt a technikát?

– Természetesen. Már az első regényemben, a *Cuniculusban* is alkalmaztam. Annyiban különbözik a *Kinek Észak, kinek Dél*, hogy ebben a távoli dolgok nem pusztán a fikció szintjén találkoznak. Egy példa: amikor apacs indiánok jönnek avantgárd színházat bemutatni a péterváradai várba. Ez egy megtörtént esemény volt. Egyik oldalon ott vannak az indiánok, a másikon meg mi és a helyszín. Ezek egymástól távol eső dolgok, de valami Ezra Pound-i szikra kipattanhat ebből, ha ezek a dolgok közelednek egymáshoz. Szerinte így születik a metafora. Inkább kritikus írja azt le, hogy az írásaim kiváltják-e belőle ezt a szikra-érzést, én most csak a technikáról beszélek, hogy ez egészen csodálatos dolgokat tud eredményezni. Néha jót, néha rosszat is. Van, amikor rosszat, és nem veszem észre, benne hagyom a műben, ilyen is előfordul.

A másik oldalnak miben van igaza?

Azt miért csinálja a Kinek Észak, kinek Délben, hogy amikor utólag kiderül egy korábbi oldalon megemlített információról, hogy téves, akkor ahelyett, hogy egyszerűen kijavítaná azt, inkább kilépve a szövegből témává teszi ezt a hibát a későbbi oldalakon.

– Azt gondolom, hogy ez nagyon érdekes módja a regényteremtésnek. Persze van, amit visszahajtunk és kijavítunk. De az magában egy izgalmas folyamat, hogy az ember valamivel elkezd foglalkozni, és fokról fokra jön rá újabb és újabb dolgokra. Nem javít hátra, hanem kap egy olyan szerkezetet, amelyben megmutatkozik, hogy valamilyen irányba lépked, kutat, rájön, hogy mit gondolt eddig tévesen, de nem húzza ki, mert így

érdekes, hogy látható, az elején hol tartott, és mivé duzzadt aztán. Elkezdtem foglalkozni mostanában például Rozsa Flores Eduardo ügyével, ami szintén menet közben bontakozik ki. Rozsa Florest két másik társával együtt Bolíviában, Santa Cruzban a Las Americas hotelben 2009. április 16-án szitává lőtte a bolíviai kommandó. De a bolíviai kommandó nem tudta, hogy Eduardo Flores személyében megöl egy egykori KISZ-titkárt, később elkötelezett katolikus hitű embert, aki egyébként zsidó származású volt. Zsidó kulturális egyesületet alapított Magyarországon. Ugyanakkor a magyarországi iszlám közösség alelnöke is volt. Ezt az embert sikerült a bolíviai kommandónak egyszerre megölnie anélkül, hogy tudta volna. Hogy ezt az utat megértsük, azt gondolom, benne kell hagyni az írásban, hogy az elején erről mit se tudtunk. Nem javítom vissza, mint mások, mintha olyan kurvára okosan tudtak volna mindent már az elején.

A könyv címe is utal arra a perspektíva-váltásos módszerre, amire az egész mű épít. Elődként említi Kuroszava Akira japán filmrendezőnek A vihar kapujában című filmjét, ami szintén hasonló módszerrel készült. Mit gondol, ha a döntéseink előtt minden oldalt megvizsgálunk, akkor könnyítjük a dolgunkat a (jó) döntés meghozatalában, vagy inkább nehezítjük?

– Nyilvánvaló, hogy nehezítjük a helyzetünket, de meggyőződésemm, hogy ezt a technikát alkalmazni kellett a *Kinek Észak, kinek Dél* megírásakor. Tudniillik ha itt, ahol ennyi történetírás, történelem szerepel egymás mellett, fölött, alatt, egy statikus kamerával dolgoznánk, akkor megragadhatatlan lenne mindaz, ami történt az elmúlt ezer évben. Nem lehetséges, hogy leásunk egy kamerát és a statiszták körbe-körbelovagolnak. Vajdaságban, ezen a multikulturális területen, ha meg akarjuk érteni és meg akarjuk mutatni a dolgokat, akkor meg kell nézni szerb és magyar szemszögből is. Persze kellene a szlovákoknak, románoknak, németeknek, bunyevácoknak is, de nem lehet mindenkinek külön kamerája, nem ennyire demokratikus a regényírás.

A Panoráma stábjával dolgozott háborús tudósítóként is a szerb–horvát hadszíntéren. Találkozott akár egy emberrel is, aki arról beszélt, hogy a másik oldalnak miben van igaza?

– Ez a ritkábbik eset, de találkoztam egy horvát emberrel, aki a célvonalban harcolt, ugyanakkor mint szkeptikus gondolkodó abszolút megértette, hogy ez a helyzet azért van, mert nem lehet országokat egymásra építeni. Egy terület van, és azt valakinek meg kell nyernie ahhoz, hogy az egy ország lehessen. Ő mondta, hogy érti, a szerbek miért küzdenek, de ő horvát ember, ezért a horvátokért kell harcolnia.

Nagyon mélyen beleásta magát a múltunkba, történelmünkbe. Újságíró is, nem csak író, ezért kérdezem, hogy kialakult-e valamilyen következtetés Önben

arra vonatkozóan, hogy a nemzetek közötti incidenseket az itteni újságíróknak hogyan kellene feldolgozniuk? Tud-e erre vonatkozó tanácsot adni?

– Nagyon egyszerű a válasz, ugyanakkor ez a legnehezebb megoldás. A marxista dialektika nyomán be kell valahova kalkulálni a másik szempontot is, hogy jobban megértsük, mi történt egy adott esetben. A Kuroszava-filmben valaki megy át az erdőn, a rablók megtámadják, és az ügy bíróság elé kerül. Ahány tanút becitálnak, annyiféleképp mondják el a történeteket. Átfedések ugyan vannak, de mégis mindenki mást mond. Ezt a technikát, a különféle szemszögek bemutatását az újságírásban is használni kellene.

Nemzedéki kérdés

Annak idején egy igen erős társasággal, Fenyvesi Ottóval, Sziveri Jánossal, Szügyi Zoltánnal stb. alkottak egy induló „nemzedéket” az Új Symposionnál, mégis úgy nyilatkozott akkoriban, hogy ez nemzedék is meg nem is. Mit gondol, miért nem érezhette ezt akkor igazi nemzedéknek? Illetve volt-e olyan pillanat, amikor mégis nemzedékké vált, mondjuk, amikor szétverték ezt a társaságot...

– Nagyon helyes irányban jár. Abban a pillanatban, amikor politikailag szétverték minket, akkor vettem észre, hogy mennyi minden köt össze bennünket, mert addig inkább az egymás közti vitákat érzékeltem. A nemzedéki kérdésre úgy tekintek, hogy nem az a nemzedék, amelynek tagjai, mint például én, 1955-ben születtem. Például a nálam idősebb Csorba Bélával egész jó szellemi közösséget tudtam vállalni, vagy az előző nemzedék figuráival, Végel Lászlóval, nem beszélve Tolnai Ottóról. Ezek a dolgok szerintem összerosódnak. Egy szellemi közösség alkothat nemzedéket, annak ellenére, hogy születési évszámok szerint bontjuk nemzedékekre a *Sympo* történetét is. Sziveriékkel igazából tényleg ez a politikai botrány hozott össze, aminek egyik elindítója, Radics Viktória volt, aki itt ül mellettünk.

Közismert, hogy amikor Sziverit leváltották az Új Symposion éléről, utána jó ideig máshol sem engedték labdába rúgni, és az Önök boldogulását is alaposan megnehezítették. Hogy érzi, történt-e bármilyen igazságtétel ez ügyben azóta? Érez-e bosszút azok iránt, akik ezt Sziverivel és Önökkel elkövették?

– Bosszúérzetem nincs, mert az nagyon rossz útítárs lenne ilyen hosszú ideig. Az ember valószínűleg önmagát örölné fel. Semmit se segítene, ha oly mértékben megcsömörlenék, hogy azután ne tudják igazából és mérvadóan foglalkozni semmivel. Nyilván az ember valamiféle rossz érzést egész életében cipel magában ezzel kapcsolatban, de nem ez az elsődleges.

Konkrét bosszút állni? Én úgy vagyok a legutóbbi háború után, hogy a bosszú tényleg nem jó. Ez a sympós ügy egy lerágott csont egyébként, ma már úgy létezik, mint valamiféle szimbólum vagy metafora, nem mint konkrétum. És nem hinném, hogy okvetlenül minden nemzedék tudni fog róla, miért is tudjon? Mindennek elmúlik az ideje. Nyilván, ha lesz hasonló eset, akkor majd előbányásszák, újra felmelegítik. Tegyék, örülök neki. Sajnálom nagyon a barátomat, Sziveri Jánost, és nagyon is hiányoltam egész maradék életén át, de soha nem voltam úgy vele, hogy azt gondolnám, ő konkrétan ebbe halt volna bele. Különben az életnél groteszkebb nincs, mert eljött az ideje annak, amikor rehabilitáltak bennünket. Emlékszem a nagy pillanatra: minket a miloševići rezsim rehabilitált. Kell ennél érdekesebb?

A rendszerváltás előtt az Új Symposionban publikált több Magyarországon akkoriban elhallgattatott szerző. Külön történetek vannak arról, hogyan csempészték át a kéziratokat a határon. Ön arról beszél egy akkori interjújában, hogy a kortárs magyar irodalomból annyit követ, amennyi a Sympóban megjelenik, de ez nem igazán nyűgözi le. Nem érezte igazán erős irodalomnak az akkori magyarországit?

– Az, hogy a szerkesztőségben láttam többször is például Mészöly Miklóst, az hatalmas öröm, lelki szatiszfakció volt. Egy ennyire művelt, okos emberrel beszélgetni életet meghatározó élményt jelentett. De ha összehasonlítjuk a két országot a vasfüggöny idején, tény, hogy Magyarországra sokkal kevesebb dolog szűrődött be az aktuális irodalmi, művészeti, filozófiai eseményekből, mint ide. Emlékszem, Derridát és hasonló újdonságokat nyomtak a rádióban, ha nem is túl igényes fordításban. Jugoszláviában nyitva voltak az ablakok, sok minden jött kívülről, és mi közvetítettük azt a vasfüggönyön túlra. Eörsi István, Nádas Péter és Esterházy Péter is publikált itt meg Tandori Dezső. Az ő költészete érdekes volt, noha sok mindent fölismertem benne, amit mostanában Magyarországon mintha elfelejtenék megnevezni, honnan is származott. Nagyon gyakran találkoztam azzal is, hogy az avantgárd hölgyek nagy része Ladik Katalintól tanult, csak éppen elfelejtették megnevezni a forrást.